

ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

УДК 372. 8(73)

ІВАНЧУК ГАЛИНА ПЕТРІВНА

**ФІЛОСОФІЯ ДЛЯ ДІТЕЙ У ЗМІСТІ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ
СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Житомир – 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Побірченко Наталія Семенівна,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
проректор з наукової роботи

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Пуховська Людмила Прокопівна,
ЦППО АПН України,
кафедра філософської освіти,
завідувач;

кандидат педагогічних наук, доцент
Калюжна Вікторія Юріївна,
Луганський державний університет
внутрішніх справ, кафедра іноземних
мов, доцент.

Захист відбудеться „_____” _____ 2008 року о _____ годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради К 14.053.01 в Житомирському
державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир,
вул. Велика Бердичівська, 40, 2-й поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Житомирського
державного університету імені Івана Франка (10008, м. Житомир, вул. Велика
Бердичівська, 40).

Автореферат розісланий „_____” _____ 2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. А. Сейко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Реформування національної системи освіти зумовлене необхідністю виховання громадянина демократичного суспільства, тими змінами, що відбуваються в європейському просторі, складовою якого є і наша держава. Це визначає зміну технократичної парадигми навчання і виховання молодого покоління на гуманістичну, особистісно орієнтовану, яка має формувати особистість, органічно адаптовану до життя в світі, що характеризується динамізмом, інтелектуалізацією праці, швидким перебігом технологій, значною кількістю та різноманітністю контактів як на локальному, так і глобальному рівні.

Філософія новоєвропейського часу в основу буття людини покладає суб'єкт-суб'єктне ставлення, що ґрунтується на методологічному положенні про те, що людина – це свідома істота, здатна усвідомлювати саму себе, критично мислити, аналізувати і корегувати свою поведінку відповідно до життєвих обставин. З огляду на це, педагогічна наука і шкільна практика перебувають у пошуках нової стратегії освіти, яка спрямовувалася б на максимальний розвиток сутнісних сил особистості дитини, її потенціалу, забезпечувала рефлексивність та дієздатність на рівні самоперетворення. За таких умов активізуються пошуки у напрямі оптимізації нової парадигми навчально-виховного процесу, яка має ґрунтуватися на широкому спектрі різних підходів до його ефективної реалізації.

Відкритість сучасного українського суспільства, розширення діапазону його відносин з іншими народами дає національній системі освіти змогу збагатитися кращими здобутками світової культури, активно переймати доцільний досвід інших освітніх систем, враховувати інтеграційні процеси в європейській і світовій освіті.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття відбулися суттєві зміни в підходах до аналізу освітніх процесів, що мають місце в зарубіжних країнах. У працях, присвячених висвітленню цієї тематики, розглядаються методологічні й теоретичні засади освіти, її методичне забезпечення. У дослідженнях Б. Вульфсона, В. Жуковського, Н. Лавриченко, Л. Пуховської, А. Сбруєвої, О. Сухомлинської подається характеристика пріоритетних напрямів та тенденцій розвитку зарубіжної школи.

Філософські та ідеологічні підвалини сучасних освітніх процесів у зарубіжних країнах стали предметом наукових зацікавлень В. Андрущенка, В. Безпалька, Л. Буєвої, О. Джуринського, Н. Додде, І. Зязюна, М. Кларіна, К. Корсака, В. Кравця, В. Лутая, З. Малькової, Н. Побірченко, А. Яновського та ін.

Сьогодні актуалізується вивчення й використання досвіду демократичних суспільств, в якому закладено демократичні традиції формування в дітей уміння мислити, аналізувати, критично підходити до розгляду різноманітних проблем.

Такий досвід становить велику наукову і практичну значущість, його вивчення дозволить збагатити наші уявлення про значний пласт ідей та методик, які сьогодні розроблені в світі й запроваджуються у зміст шкільної освіти. У цьому контексті важливими для дослідження у сфері вітчизняної порівняльної педагогіки є напрацювання педагогів Сполучених Штатів Америки, зокрема ті, що стосуються впровадження у навчальний процес середніх загальноосвітніх закладів предмету „Філософія для дітей”. Його завдання полягає у формуванні в учнів здатності до логічно грамотних роздумів і суджень, які ведуть до рефлексії й саморегуляції поведінки, формують уміння організовувати індивідуальну та спільну з іншими діяльність.

Загальні питання змісту освіти в школах Сполучених Штатах Америки набули висвітлення у працях М. Адамса, Ж. Брунера, М. Бургіна, В. Володька, О. Глузмана, Д. Дойча, Ж. Еббота, В. Жуковського, Т. Кошманової, Ю. Мілова, Е. Рогачевої, Г. Степанко, А. Сбруєвої та ін.

Значний внесок у розробку проблеми філософії для дітей зробили американські дослідники Дж. Дьюї, М. Ліпман, Г. Меттьюз, Г. Орфілда, Е. Шарп; різні аспекти формування у школярів критичного мислення стали предметом наукових досліджень Б. Байєра, Ж. Барре, М. Вайнштейна, Е. Пауєра, Ж. Розенберга, С. Фрезе та ін.

Особливості реалізації навчально-виховного процесу в середніх закладах Сполучених Штатів Америки, теоретичне осмислення сутності філософії для дітей як складової педагогічного процесу, аналіз форм, методів, засобів її практичного вивчення привертають інтерес також українських фахівців. До їх вивчення звертаються П. Лушин, Є. Данникова, Н. Колтко, О. Міненко, З. Ржевська, О. Поляруш, О. Сухомлинська.

В Україні сьогодні також спостерігається рух до впровадження філософії як навчального предмета в зміст освіти. Однак ці питання ще не стали предметом комплексного дослідження, що утруднює їх реалізацію на вітчизняному ґрунті.

Отже, актуальність і недостатня наукова розробка проблеми зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Філософія для дітей у змісті початкової освіти Сполучених Штатів Америки»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини „Удосконалення навчально-виховного процесу в національній загальноосвітній та вищій школі” і виконана в рамках держбюджетної теми “Підготовка вчителя до впровадження нових технологій в сільській початковій школі”(державний реєстраційний номер №0100U000319). Тема дисертаційної роботи затверджена кафедрою педагогіки Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 5 від 23.12.2003 р.) та Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 1021 від 04.10.2007 р.).

Об’єкт дослідження – навчально-виховний процес у початковій школі Сполучених Штатів Америки.

Предмет дослідження – зміст, форми, методи і технологія впровадження „Філософії для дітей” у навчальний процес початкової школи США.

Мета – проаналізувати теоретичні та прикладні аспекти навчання дітей філософствування в початковій школі США; виявити можливості творчого використання зарубіжного досвіду в навчально-виховному процесі українських шкіл.

Концептуальні ідеї дослідження. Орієнтація на розвиток мислення учнів, формування у них морально зумовленої і рефлексивної поведінки актуалізують пошуки засобів ефективного вирішення цих проблем. Значний теоретичний і практичний потенціал закладено у науковому доробку американських учених, які під керівництвом М. Ліпмана розробили програму „Філософія для дітей” для дітей шкільного віку. Її зміст і технологія спрямовані на навчання дітей філософствування, залучення до якого сприяє виробленню у них навичок критичного мислення й толерантної поведінки. Аналіз і творче використання „Філософії для дітей” на вітчизняному ґрунті сприятиме інтелектуальному розвитку школярів, формуванню вмінь саморефлексуючої і самокорегуючої поведінки, що забезпечуватиме їх активну життєдіяльність в змінних соціальних ситуаціях та самоактуалізацію особистості.

У сукупності зазначені джерела та інші науково-педагогічні праці, що наводяться в списку використаних джерел, дають цілісне уявлення про концепцію філософії для дітей у сучасній педагогічній науці США та дозволяють розв’язати поставлені в дисертаційному дослідженні завдання.

Завдання дослідження:

1. Здійснити історико-педагогічний аналіз впливу філософії на

розвиток особистості школяра.

2. Виявити й охарактеризувати основні філософські течії в науці Сполучених Штатів Америки, та їх вплив на організацію навчально-виховного процесу в початковій школі.

3. Розкрити сутність технології „Філософії для дітей” як навчального предмета та її вплив на розвиток умінь критичного мислення особистості.

4. Проаналізувати зміст, форми та методи викладання „Філософії для дітей” в американських початкових школах, відмінності її освітньої парадигми від традиційної.

5. Визначити можливості інтеграції американського досвіду з викладання „Філософії для дітей” у зміст навчання і виховання дітей шкільного віку в Україні.

Методологічну основу дослідження становлять: теорія наукового пізнання; положення про діалектичний взаємозв'язок і взаємозумовленість явищ, необхідність їх вивчення в конкретно-історичних умовах; положення системного підходу до аналізу педагогічних явищ та процесів; ідеї про соціальну сутність навчання і виховання, взаємозв'язок і цілісність цих процесів; принципи теорії і практики, гуманізації та демократизації освіти.

Теоретичні засади дослідження склали концептуальні положення порівняльної педагогіки (Н. Воскресенська, Б. Вульфсон, Л. Гончаров, М. Кларін, З. Малькова, А. Сбруєва), а також ті, що передбачають вивчення особливостей функціонування та розвитку освіти в контексті світового простору, з'ясування наднаціональних впливів на розвиток національної системи освіти (О. Джуринський, Г. Дмитрієв, Л. Пуховська, О. Сухомлинська); концепції філософії освіти, принципи особистісно орієнтованого, розвивального й диференційованого підходів (І. Бех, О. Пехота, О. Савченко).

У процесі дослідження використовувався комплекс взаємопов'язаних **методів**: загальнонаукові методи (історіографічний, компаративний), синтез, абстрагування, порівняння, узагальнення та аналогія використовувалися з метою визначення особливостей теоретичних підходів, покладених в основу освітніх процесів; генетичний, порівняльно-історичний, логічний методи – для здійснення характеристики змісту та основних напрямів розвитку досліджуваних явищ та одержаних результатів; системний метод, що забезпечив вивчення розглядуваних проблем у їх взаємозв'язку та взаємообумовленості, також використовувався при формулюванні вихідних позицій, мети і завдань дослідження, аналізі одержаних результатів.

Джерельну базу дослідження становлять американські офіційні

документи (законодавчі та нормативні акти американського уряду та управління освіти з проблем інтелектуального розвитку молодого покоління; звіти, постанови та інформаційні матеріали управління освіти США); статистичні дані; матеріали американських періодичних видань “Educational Psychologist” (1989), “New York Times” (1999), “School and Society” (1969), “The Washington Times” (1999), “The Humanist” (1991), “Thinking” (1980, 1981, 1982, 1991), „Washington Post” (2000) та ін.; вітчизняні наукові періодичні видання „Педагогіка і психологія” (1998), „Рідна школа” (2001, 2003), „Шлях освіти” (2000, 2004), „Учитель” (1998); праці американських науковців з проблем філософії для дітей та формування критичного мислення в США (Дж. Барре, В. Бейєр, Т. Брамелд, У. Ховід, Р. Каррас, М. Ліпман, Дж. Метт’юз, Е. Шарп та ін.); наукові дослідження вітчизняних та російських учених з досліджуваної проблеми; матеріали комп’ютерної мережі Інтернет.

Наукова новизна і теоретична значущість дослідження полягає в тому, що *вперше* у вітчизняній педагогіці подано узагальнюючу характеристику змісту, форм, методів і технології викладання навчального курсу „Філософія для дітей” у початковій школі Сполучених Штатів Америки. *Конкретизовано* сутність рефлексивної моделі освіти та її вплив на інтелектуальний і моральний розвиток особистості; вплив передових течій американської філософії освіти на змістові та процесуальні особливості навчання та виховання школярів. *Подальшого розвитку* набули провідні концепції демократичного навчання. У науковий обіг введено маловідомі та невідомі матеріали, напрацьовані американськими та вітчизняними фахівцями.

Практична значущість роботи полягає в тому, що її результати і висновки можуть бути використані для підвищення ефективності процесів інтелектуального та морального розвитку школярів, збагачення форм і методів навчально-виховного процесу в загальноосвітніх вітчизняних закладах; при написанні посібників і методичних розробок для вищих педагогічних навчальних закладів у контексті світових та європейських процесів перетворень у системі національної системи освіти, а також у післядипломній фаховій перепідготовці вчительських кадрів.

Вірогідність наукових результатів забезпечується методологічною обґрунтованістю вихідних положень, що відповідають основним напрямкам розвитку педагогічної науки в Україні та Сполучених Штатах Америки; застосуванням комплексу взаємопов’язаних методів дослідження, адекватних меті, предмету і завданням роботи; опорою на принципи історизму, об’єктивності; науковим аналізом фактологічного матеріалу в історико-генетичному, порівняльно-історичному, логічному та

проблемному аспектах.

Апробація і впровадження результатів здійснювалася шляхом виступів на засіданнях кафедри іноземних мов та кафедри педагогіки Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, засіданнях науково-дослідної лабораторії „Педагогічне краєзнавство Черкащини”, доповідалися на міжнародних науково-практичних конференціях „Технології навчання іноземних мов: стан і перспективи” (Умань, 2004 р.), „Іноземна мова як фактор входження в міжнародний освітній простір” (Умань, 2007 р.); на всеукраїнських науково-практичних конференціях „Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді” (Київ, 2004 р.), „Підготовка педагогічних кадрів у вищих навчальних закладах у контексті процесів глобалізації” (Умань, 2005 р.), „Новаторські навчально-виховні заклади в історії розвитку освіти в Україні” (Житомир, 2007); „Методи і засоби забезпечення інноваційності едукативного процесу в закладах освіти” (Черкаси, 2008); на Міжнародному семінарі „Філософія для дітей” у рамках програми демократія і освіта” (Кіровоград, 2003 р.); Всеукраїнському семінарі з інтерактивних методів навчання під егідою посольства США В Україні (Умань, 2005 р.); „Розвиток порівняльної педагогіки в Україні: стан, проблеми і перспективи” (Умань, 2008); на засіданні круглого столу „Українська педагогічна преса у становленні національного шкільництва: на перехресті століть” (Умань, 2006 р.).

Основні результати дослідження висвітлені у 10 одноосібних наукових працях, зокрема, 6 статей у провідних наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України, 4 тез у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (228 найменувань, із них 82 – іноземними мовами), 1 додатка на 10 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 195 сторінок, з них основного тексту – 169 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об’єкт, предмет, мета та завдання, теоретико-методологічна основа та методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичну значущість дослідження, вірогідність одержаних результатів, подано відомості про апробацію та впровадження результатів.

У першому розділі – „Теоретико-методологічні засади впровадження філософії для дітей у зміст початкової освіти Сполучених Штатів Америки” – обґрунтовано взаємозв’язок філософської думки та

розумового розвитку людини на різних етапах суспільного поступу; проаналізовано основні філософські течії, що набули поширення в науці Сполучених Штатів Америки, і безпосередньо впливали на реалізацію навчально-виховного процесу у початковій школі; окреслено особливості „Філософії для дітей” як парадигми рефлексивної освіти.

У дослідженні доведено, що залежно від рівня розвитку наукового пізнання предмет і призначення філософії розумілися по-різному, її зміст набував того чи іншого спрямування, впливаючи певним чином на освітній процес, розуміння його сутності, визначення основних засобів розв’язання завдань щодо навчання і виховання особистості. Вивчення доробку представників різних філософських шкіл дозволило не лише констатувати спільне та відмінне в розроблених ними ідеях, а й простежити їх взаємозв’язок, взаємовплив і взаємодоповнення, виявити сутнісні характеристики, які можуть стати важливими чинниками розв’язання цієї проблеми в сучасних соціокультурних умовах.

Зазначено, що шкільна освіта в Сполучених Штатах Америки має тривалу історію. Її становлення, визначення змісту, форм і методів постійно перебувають під впливом різноманітних філософських течій, що склалися в американській науці. Більшість із них не тільки визначають ті чи інші положення щодо навчання й виховання дітей, висуваючи на перший план відповідні преференції, а й безпосередньо позначаються на змісті освіти. Це забезпечується відкритістю американської системи освіти й активними пошуками щодо підвищення ефективності навчання та виховання дітей шкільного віку. Такий підхід знаходить свій вияв у поширенні експериментальних навчальних закладів, педагогічні колективи яких, дотримуючись загальних державних стандартів, реалізують водночас різноманітні програми, що ґрунтуються на тих чи інших філософських засадах.

Особливо характерним цей процес є для початкових шкіл, різні типи яких розглядаються американськими фахівцями як сприятливе середовище для всебічного розвитку дитини, врахування її уподобань, інтересів у тісному поєднанні із загальними завданнями, що стосуються навчання й виховання громадянина демократичного суспільства.

В останні десятиріччя у Сполучених Штатах Америки та деяких країнах Західної Європи спостерігається підвищений інтерес до ідеї інтенсивного впровадження філософії у шкільну освіту як особливого методу опанування знаннями, розв’язання завдань щодо інтелектуального та морального становлення учнів. Основна проблема, що викликає суперечки серед фахівців, стосується концепції і технології такої освіти. У загальному вимірі можна визначити два основних підходи до їх вибудови.

Перший з них – культурно-інформаційний – передбачає вивчення учнями історії філософії, культури мови, а також текстів професійної філософії. Другий – діяльнісно-проблемний – орієнтується на вивчення філософії не ззовні, а з середини.

Найбільш розробленою серед технологій другого напрямку є технологія залучення дітей до філософствування як методу здобуття знань, що набула поширення у значній кількості американських початкових шкіл, і реалізується через програму „Філософії для дітей”, започатковану групою педагогів, психологів, медиків на базі Інституту з розвитку філософії для дітей при Монтклар коледжі й очолювану М. Ліпманом та його прихильниками. Розроблений курс ґрунтується на основних положеннях рефлексивної освіти, впровадженні провідних ідей формальної і неформальної логіки, критичного та комплексного мислення.

Рефлексивна парадигма освіти, спрогнозована М. Ліпманом, побудована на таких положеннях:

1. Навчання – це результат участі в керованому вчителем дослідницькому співтоваристві, однією з цілей якого є досягнення розуміння.

2. Учні спонукають думати про світ, розкриваючи наше знання про нього як двозначне, невизначене, загадкове.

3. Дисципліни, у межах яких ведеться дослідження, не вважаються вичерпними, допускається їхній перетин.

4. Позиція вчителя не авторитарна, вона відкрита для спростування (тобто готовності визнати помилку).

5. Передбачається, що учні стають вдумливими, рефлексивними, розважливішими і розсудливішими.

6. Освітній процес спрямований не на засвоєння інформації, а на осмислення внутрішніх зв'язків у досліджуваних предметах.

В основу „Філософії для дітей” покладено ідею, згідно з якою філософія є найбільш ефективним засобом розвитку мислення людини. Цьому сприяє її проблемний характер, застосування поліваріантних відповідей, рефлексивне ставлення до інструментів пізнання, вимога логічності й послідовності. Залучення до неї когнітивних, етичних та естетичних здібностей свідомості роблять її інструменти унікальними й незамінними для вироблення навичок недогматичного, гнучкого, контекстуального й, водночас, суворого й доказового мислення. Поряд із цим універсальність філософських категорій дозволяє долати фрагментарність шкільного знання, надавати йому зв'язності, робити осмисленим для дитячого сприйняття. Крім того, дисциплінарні межі філософії надають учням можливість розмірковувати на різноманітні

теми, зокрема моральні та „смісложиттєві”, і на цій основі визначатися у цінностях та орієнтирах на універсальному рівні.

Теоретико-педагогічна і філософська концепція М. Ліпмана ґрунтується на двох основних умовах: віри в розумність людини і переконаності в тому, що освіта при переведенні її на рефлексивно-дослідницький рівень може надати широкі можливості для особистісного розвитку особистості. Мету рефлексивної освіти він убачає в тому, щоб навчати молодих людей умінням розвитку. Тому основний акцент робиться на формуванні навичок розумного мислення й відповідної поведінки, а не на накопиченні знань.

У роботі схарактеризовані основні психічні процеси та якості особистості молодшого школяра: довільність, внутрішній план дій і рефлексія, які надають дитині можливість здійснювати регуляцію своєї діяльності та поведінки на певному рівні активності й самостійності. У дітей цього віку розвиваються пізнавальні інтереси, що виявляється в прагненні пізнати, відкрити для себе щось нове, бажанні перевірити власні сили, досягти успіху в навчанні.

Від початку свого запровадження програма „Філософії для дітей” проходила оцінювання в різних школах Сполучених Штатів Америки („Ренд-скул”, Монтклар (штат Нью-Джерсі) (1970 р.), в Нью-Йорку (1975 р.), Нью-Йорк-Промптон Лейкс (1976 р.), Бедфорд (1980 р.), Хіло (1980 р.), у Нью-Джерсі та пенсільванії (1980-81 рр.).

З’ясовано, що однією з причин позитивного ставлення багатьох американських педагогів до програми „Філософія для дітей” є відданість її авторів критичному мисленню, яке розглядається не як один з додаткових аспектів навчальної програми в школі, а як те, що глибоко інтегровано в саму сутність усієї системи навчання.

У роботі визначено основні теоретичні засади впровадження „Філософії для дітей” у зміст початкової освіти США: розуміння особистості як активного суб’єкта навчально-виховного процесу; розгляд філософії як засобу самопізнання особи та пізнання нею світу, активного культурного чинника; тлумачення взаємодії вчителя та учня як діалогу; психофізіологічні особливості молодших школярів; основні ідеї рефлексивної парадигми освіти, формальної і неформальної логіки, критичного та комплексного мислення.

У **другому розділі** – „Практичні підходи до реалізації програми „Філософія для дітей” у навчально-виховному процесі початкової школи Сполучених Штатів Америки” – проаналізовано основні складові технології навчального курсу „Філософія для дітей” у США; виявлено основні мислительні навички, на формування яких спрямовується його

програма; розглянуто зміст і засоби впровадження ідей американських науковців у вітчизняну педагогічну практику.

Першим блоком технології курсу „Філософія для дітей” виступають збагачені філософією повісті для учнів, зміст яких сприяє залученню учнів до осмислення конкретних подій і вчинків їхніх персонажів, в яких відображаються ситуації реальної дійсності.

Другий блок технології курсу „Філософія для дітей” пов’язаний з перетворенням змісту уроку на „сократівську бесіду”: замість формального поділу на „пояснення” вчителя” і „відповіді” учнів, традиційного виставлення оцінок, створюється спільнота дослідників, основною характеристикою якої виступає діалог, сформований колективно з усіх розмірковувань, що висловлюються його учасниками.

Крім того, участь у „спільноті допитливих” сприяє набуттю учнями вмінь уважно слухати, інтерпретувати, розуміти слова інших, ілюструвати їх прикладами з власного життя.

Спільнота дослідників, на думку розробників курсу „Філософії для дітей”, має вирішувати два завдання – розвивати здатність до мислення, вміння правильного розмірковування й одночасного сприяння соціалізації та індивідуалізації особистості.

Основна увага у структурі курсу надається (враховуючи вікові особливості дитини молодшого шкільного віку) трансформації спонтанної уваги у рефлексивну й саморефлексивну, на власне „Я”, на такі засоби досягнення цієї мети, як мислення і мовлення. Цьому сприяє притаманна „Філософії для дітей” відсутність тотожності між уявленням про певну річ і самою річчю, словом про предмет і самим предметом, можливість говорити про ту саму річ за допомогою різних слів. Ґрунтуючись на таких ідеях, М. Ліпман та його співробітники пропонують розпочинати навчання з розмірковування про мислення й мовлення, потім переходити до природи та етичного ставлення до неї.

Доведено, що філософські „бесіди” допомагають скорегувати дисбаланс емоційних та раціональних сфер, сприяють кращому розвитку артикуляційного й зв’язного мовлення, розширюють комунікативні можливості дітей.

У дисертації визначено основні практичні напрями до реалізації „Філософії для дітей”: розробку філософсько збагачених повістей для учнів; упровадження „подвійного змісту” в слова героїв повістей, що вимагає від учнів застосування вмінь розмірковувати, аналізувати, коментувати, робити висновки й аргументувати свою думку; застосування різноманітних вправ; акцентування на ментальних діях дітей; створення спільноти дослідників, що діє на засадах „сократівського діалогу і має

певні когнітивні, соціальні й соціально-психологічні характеристики.

Одним із прообразів сучасної філософії для дітей на національному ґрунті може бути написана В. Сухомлинським „Хрестоматія з етики”, до якої увійшли розповіді, казки, легенди, притчі, новели. У цих творах розкривається сутність пізнання світу через моральність, вони спонукають пробудження допитливості, радості відкриття, сприяють формуванню моральної свідомості і моральних цінностей, становленню моральних відносин та моральної поведінки.

Певне спрямування навчально-виховного процесу на філософські роздуми й „сократівські бесіди” відображено в методичних матеріалах для вчителів, розроблених В. Сухомлинським. Особливе місце з-поміж них посідає посібник для вчителів з етичного виховання учнів „Як виховати справжню людину”. Він складається з 59 етичних повчань (моралей, заповідей, законів, бесід). Кожне з них має завершену форму і значення, кожне наступне впливає з попереднього.

Сьогодні напрацювання американських дослідників у галузі „Філософії для дітей” викликають дедалі більше зацікавлення на теренах України. У 1999 році між Кіровоградським державним педагогічним університетом імені Володимира Винниченка і Монтклерським державним університетом у Сполучених Штатах Америки було укладено угоду про співробітництво в цьому напрямі. Зміст роботи спрямований на розвиток шкільної та університетської навчальних програм з акцентом на формування критичного мислення як важливої складової процесу демократизації освіти і суспільства, й охоплює розробку курсів критичного мислення, основ наукового дослідження, методології навчальних програм, екології людини та філософії для дитини, а також упровадження методології критичного мислення в навчальний процес взагалі.

У дисертації виокремлено вміння критичного мислення, які є предметом „Філософії для дітей”:

1. Загальнофілософські вміння: ставити запитання, що стосуються проблематики обговорення; не вдаватися до стереотипів у висловлюваннях; уміти аргументувати (уникати неперевірених суджень і висловлювань типу „Так роблять усі”); уміти вибудовувати гіпотези (передбачення) та перевіряти їх (перевіряти, чи будуть вони діяти в різних ситуаціях); уміти надбудовувати (розвивати не лише власні передбачення, а й чужі).

2. Відкритість мислення (відносини співробітництва, вміння враховувати думку інших), що передбачає прагнення до: прийняття розумної критики (уникати позиції „глухого захисту”, не відстоювати

думку лише заради того, щоб досягти цього); не бути рабом єдиного переконання (не поспішати прийняти будь-який аргумент як єдино правильний); поважати інших та їхні права (критикувати не людину, а її точку зору, приймати позицію іншого, незважаючи на негативне ставлення до нього).

3. Логіка (вміння аналізу й синтезу): вміти проводити аналогію; прагнути пояснити незрозуміле і невідоме; бачити схожість і відмінності; наводити переконливі докази; бачити приховані передбачення; робити доцільні висновки; робити наперед продумані, перевірені судження.

У роботі визначено головні етапи формування окреслених умінь, які пропонується здійснювати в процесі обговорення текстів проблемного змісту:

1 етап – читання проблемного тексту;

2 етап – формулювання індивідуальних і групових запитань;

3 етап – обговорення значущих для учасників запитань у формі філософського діалогу (у співтоваристві дослідників);

4 етап – де брифінг (обговорення перебігу дискусії).

В українському виданні „Філософії для дітей” (П. Лушин, З. Ржевська, Е. Данникова, Н. Колтко, О. Миненко, 2003 р.) значна увага надається ролі вчителя, на якого покладається завдання здійснення навчальної фасилітації – способу управління чи педагогічного впливу, за якого і учень, і вчитель виступають саморегулюючими особистостями, і тому результат як педагогічної, так і навчальної діяльності залежить від обох суб’єктів.

До основних характеристик фасилітативної діяльності відносять: а) обопільне управління; б) одержання індивідуальних результатів; в) одержання спільних чи розподілених результатів, наприклад, зміна ставлення один до одного на більш толерантне.

Таким чином, в Україні спостерігається певний інтерес до „Філософії для дітей”, започаткованої американськими фахівцями. Однак обмеженість інформації, традиційне слідування принципам авторитарної педагогіки значною мірою гальмує цей процес, зводячи його реалізацію до окремих напрацювань вітчизняних педагогів, що обмежує проведення відповідних експериментальних досліджень як передумови широкого впровадження „Філософії для дітей” у шкільну практику.

Порівнюючи концепції, основні форми і методи реалізації «Філософії для дітей» у змісті навчання, зокрема молодших школярів, в американському й вітчизняному варіантах, в дисертаційному дослідженні виділено спільне й відмінне в обох підходах.

Спільне:

- обидві програми спрямовані на формування й розвиток в учнів умінь критичного й творчого мислення через залучення до філософствування, „сократівського діалогу” над запропонованим змістом;
- введення базового навчального матеріалу за допомогою проблемних текстів;
- створення в класі спільноти дослідників;
- залучення вчителя на засадах рівності до групового обговорення;
- спеціальна підготовка вчителів до впровадження уроків „Філософії для дітей”;
- врахування емоційного компонента в діяльності спільноти дослідників;
- застосування технології співробітництва.

Відмінне:

- більш широке, але водночас і більш конкретне визначення вмінь, на формування яких спрямовується „Філософія для дітей” в американському варіанті; тут також розроблене методичне забезпечення формування кожного з виокремлених 30 умінь;
- тяжіння українських фахівців до використання основних методик групової роботи, що не повною мірою відповідає загальним характеристикам американського типу спільноти дослідників;
- підготовка американських учителів до впровадження у навчальний процес школи „Філософії для дітей” ґрунтується на основних засадах цієї програми і концепції (створення спільноти дослідників, яке опрацьовує відповідний матеріал); в українській вищій школі така підготовка передбачає більш ґрунтовне оволодіння послідовністю дій, реалізація яких деякою мірою „авторитаризує” позицію вчителя, покладає на нього обов’язок дотримуватися їх у роботі з учнями;
- використання „Філософії для дітей” з метою розв’язання завдань, які відображаються у змісті інших навчальних предметів – широке запровадження міжпредметних зв’язків (американський варіант); фокусування уваги на самому предметі „Філософія для дітей”. Перенесення набутих навичок на інші навчальні дисципліни обмежується полегшенням сприймання ними традиційної авторитарної позиції вчителя.

У результаті проведеного дослідження було зроблено такі **висновки**:

1. Аналіз наукової літератури засвідчив, що філософи завжди надавали великої уваги питанням інтелектуального та морального розвитку особистості. Залежно від історичної епохи, поглядів мислителів, засад тієї чи іншої школи зміст цієї проблеми розумівся по-різному (розвиток логічного мислення, звільнення людини від хибних переконань та ідеалів, активізація моральних переживань як джерела глибинного

самовиміру особистості, активне самотворення, розв'язання суперечностей між тілесністю та духовністю, піднесення самодостатності людини тощо).

Вивчення поглядів представників різних філософських шкіл – від стародавнього світу до сьогодення – дало змогу виявити спільне й відмінне в запропонованих ними ідеях, простежити їхній взаємозв'язок, взаємозумовленість і взаємовплив – процесів, що, збагачуючись в умовах сьогодення, можуть стати важливим чинником розв'язання проблеми розвитку особистості дитини в контексті реформування національної системи освіти.

2. Освіта на теренах Сполучених Штатів Америки є віддзеркаленням особливостей соціально-політичної структури країни, її ідеологічного клімату, національних культурних традицій. Поширені в США течії філософії освіти справили значний вплив на розв'язання як теоретичних проблем освіти, так і питань щодо оптимізації навчання та виховання молодого покоління. До основних течій, які набули безпосереднього відображення у визначенні провідних принципів навчально-виховного процесу, належать: прагматизм, прогресивізм, есенціалізм, персоналізм, когнітивні теорії (теорія структурного балансу, теорія когнітивного дисонансу, теорія комунікативних актів), психоаналітична теорія, гуманістична психологія та ін.

З'ясовано, що реалізація основних ідей означених філософських теорій в експериментальних початкових школах Америки виявлялася у відмові від традиційного теоретизування, нав'язування знань ззовні й заміні звичних способів тими, які допомагали б розкривати приховані здібності дитини, активізуючи у такий спосіб її особистісний розвиток.

3. У роботі виявлено два основні блоки технології навчального курсу „Філософія для дітей”. До першого належать філософсько збагачені повісті, зміст яких спрямований на „підштовхування” дітей до філософствування як засобу розв'язання інтелектуальних і моральних проблем. Зміст творів має яскраво виражені провакаційні ознаки, що спонукає учнів до роздумів, залучає до обговорення, висловлювання думок, висунення аргументів унаслідок чого розвивається критичне мислення, формуються вміння та навички інтелектуальної діяльності та моральної поведінки.

Другий блок пов'язаний із зміною змісту і форми проведення уроку за допомогою перетворення його на „сократівську бесіду”, яка відбувається у „спільноті дослідників”. Остання має когнітивні (наведення й зустрічна вимога розумних засад, продукування гіпотез, узагальнення, побудова переконливих висновків, висунення контрприкладів, розкриття передумов,

використання і розрізнення критеріїв, уміння доцільно ставити запитання, робити висновки, визнавати логічні помилки та ін.); соціальні (вслуховування іншого, підтримка один одного шляхом, критичне дослідження поглядів інших, висунення аргументів на захист тієї чи іншої точки зору навіть за умови непогодження з нею, серйозне прийняття ідей інших людей) й соціально-психологічні (розвиток самості у взаєминах з іншими, вміння розглядати своє Я збоку, утримання від егоцентризму, поступово зростаюча здатність до самокорегування) характеристики.

4. Виокремлено основні ознаки освітньої парадигми „Філософії для дітей” (навчання – це результат участі в керованому вчителем дослідницькому співтоваристві; розкриття знання про світ як двозначного, невизначеного, загадкового; дисципліни, у межах яких ведеться дослідження, не є вичерпними, допускається їх змістове поєднання; позиція вчителя відкрита для спростування (тобто готовності визнати помилку); виокремлено відмінності освітньої парадигми „Філософії для дітей” від традиційної.

Визначено зміст (навчальні матеріали для учнів, дидактичні матеріали для вчителів), форми (колективна робота, групова взаємодія, що ґрунтується на діалозі), методи („сократівський діалог”) „Філософії для дітей”, що являє собою парадигму рефлексивної освіти, у межах якої навчання розглядається як результат участі в керованому вчителем дослідницькому співтоваристві; учні спонукаються до розмірковування про світ; освітній процес спрямовується не на засвоєння інформації, а на осмислення внутрішніх зв'язків у досліджуваних предметах.

5. З'ясовано, що в Україні проблема введення філософських засад у процес навчання і виховання молодого покоління була започаткована В. Сухомлинським, який у центр виховного процесу ставив дитину, вибудовуючи його на довірі та повазі до неї, пробудженні внутрішніх сил і потенцій зростаючої особистості. Одним із прообразів сучасної філософії для дітей на національному ґрунті може бути зміст його „Хрестоматії з етики”, в якому розкривається сутність пізнання світу через моральність, вони спонукають пробудження у дітей допитливості, радості відкриття, сприяють формуванню моральної свідомості та моральних цінностей, становленню моральних відносин та моральної поведінки.

Сьогодні напрацювання американських дослідників у сфері вивчення „Філософії для дітей” викликають зростаючий інтерес в Україні, при чому основна увага акцентується на формуванні в учнів критичного мислення, розробці основ наукового дослідження, методології навчальних програм, екології людини та філософії для дитини.

В Україні концептуальні засади американського варіанту „Філософії

для дітей” впроваджуються в навчально-виховний процес. Але вони мають епізодичний, безсистемний характер, що утруднює вивчення доцільності застосування такого підходу у вітчизняній системі освіти, обмежує можливості здійснення кваліфікованої його оцінки.

Порівняння програми „Філософія для дітей”, розробленої російськими фахівцями, з українським варіантом дозволило виявити певні спільні риси (філософськи збагачені повісті, діалоговий характер взаємодії між учнями, що передбачає проходження певної кількості взаємопов’язаних етапів, спрямованість на формування та розвиток в учнів внутрішнього плану дій, творчого мислення, логічних здібностей здійснення мислительних операцій, умінь філософствувати) й відмінні риси (різна кількість етапів навчальної технології, перетворення класу на спільноту дослідників в Україні і робота в малих групах – у Росії, спрямованість російської програми на прилучення школярів до філософії, формування у них філософських уявлень).

Проведене дослідження не висчерпує всіх аспектів проблеми реалізації „Філософії для дітей” у навчально-виховному процесі середніх загальноосвітніх закладів. Подальшого вивчення потребують питання, пов’язані з підготовкою педагогів до такої роботи, вивчення можливостей використання міжпредметних зв’язків як пролонгації знань, умінь і навичок, одержаних під час філософських уроків, а також запровадження основних ідей цього предмету у позаурочну виховну роботу.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях автора:

I. Статті у наукових фахових виданнях

1. Іванчук Г. П. Зміст і завдання програми М. Ліпмана „Філософія для дітей” / Г.П. Іванчук // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. УДПУ. – Умань, 2003. – № 6. – С. 120-127.

2. Іванчук Г. П. Виховання особистісної свободи у „Філософії для дітей” М. Ліпмана / Г.П. Іванчук // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. – Вип. 6. – К., 2004. – С. 320-323.

3. Іванчук Г. П. Метод діалогу: від Сократа до Ліпмана / Г.П. Іванчук // Психолого-педагогічні засади сільської школи : зб. наук. пр. УДПУ. – Умань, 2005. – № 11. – С. 180-186.

4. Іванчук Г. П. Особистість у контексті саморозвитку / Г.П. Іванчук // Психолого-педагогічні засади сільської школи : зб. наук. пр. УДПУ. – Умань, 2005. – № 12. – С. 146-152.

5. Іванчук Г. П. Проблеми творення людини в історії філософської думки / Г.П. Іванчук // Рідна школа. – 2006. – № 4. – С. 42-47.

6. Іванчук Г. П. „Філософія для дітей”: варіанти запровадження в Росії та Україні” / Г.П. Іванчук // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Вип. 36. – 2007. – С. 155-159.

II. Тези доповідей на наукових конференціях

7. Іванчук Г. П. Концепція М. Ліпмана „Філософія для дітей” / Г.П. Іванчук // Технології навчання іноземних мов : стан і перспективи : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 14-15 травня 2004 р. – Умань, 2004. – С. 137-139.

8. Іванчук Г. П. Проблема особистості у контексті її саморозвитку / Г.П. Іванчук // Роль едукативного середовища у підготовці вчителя сільської школи : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 4 -5 жовтня 2007 р. – Умань, 2007. – С. 39-40.

9. Іванчук Г. П. „Філософія для дітей” спроби запровадження в Росії та Україні / Г.П. Іванчук // Іноземна мова як фактор входження в міжнародний освітній простір : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 15-16 червня 2007 р. – Умань, 2007. – С. 197-198.

10. Іванчук Г. П. „Філософія для дітей” американський і український зміст освіти / Г.П. Іванчук // Методи і засоби забезпечення інноваційності едукативного процесу в закладах освіти : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., 24-25 квітня 2008 р. – Черкаси, 2008. – С. 34-35.

АНОТАЦІЯ

Іванчук Г.П. Філософія для дітей у змісті початкової освіти Сполучених Штатів Америки. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, 2008.

У дисертації розглядається проблема впровадження курсу „Філософія для дітей”, розробленого групою дослідників під керівництвом М. Ліпмана, у навчальний процес початкової ланки освіти Сполучених Штатів Америки.

Розглянуто сутність основних філософських течій та їх вплив на формування та розвиток особистості дитини.

Схарактеризовано „Філософію для дітей” як парадигму рефлексивної освіти, визначено її технологію та основні її блоки (філософсько збагачені повісті та перетворення класу на спільноту дослідників). Окрема увага приділяється окресленню основних мислительних умінь і навичок, на

формування яких спрямовано програму „Філософії для дітей”, способів її реалізації у навчальному процесі („сократівський діалог”).

Виявлено провідні риси впровадження „Філософії для дітей” на теренах України.

Ключові слова: мислительні вміння, навчальний процес, початкова школа, сократівський діалог, спільнота дослідників, Сполучені Штати Америки, „Філософія для дітей”, філософствування.

АННОТАЦІЯ

Иванчук Г.П. Философия для детей в содержании начального обучения Соединенных Штатов Америки. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, 2008.

В диссертации проанализированы взгляды философов, которые жили и творили на разных этапах развития общества; прослежена связь высказываемых ими идей с процессом обучения и воспитания личности.

Вывявлено, что становление, определение содержания, форм и методов реализации учебного процесса в Соединенных Штатах Америки всегда находилось под влиянием различных философских течений, характерных для американского общества. Открытость американской системы образования дает возможность создания создания многочисленных экспериментальных школ, педагогические коллективы которых, соблюдая общие государственные стандарты, внедряют учебные программы, предоставляющие учащимся широкие возможности для личностного развития.

Особенно выражен этот процесс в начальных школах, различные типы которых рассматриваются американскими специалистами как благоприятная среда для всестороннего развития ребенка с учетом его интересов и возможностей в тесной связи с общими задачами обучения и воспитания гражданина демократического общества.

В последние десятилетия в Соединенных Штатах Америки активизирован интерес к идеям интенсивного внедрения в школьное образование философии как особого метода усвоения знаний, решения проблем интеллектуального и морального становления личности.

Вывявлено, что основной проблемой, вызывающей дискуссии в среде педагогов и психологов является проблема, касающаяся концепции и технологии такого образования. Нивелируя отдельные аспекты, можно утверждать, что сегодня существует два основных подхода к ее решению.

Первый из них – культурно-информационный – предусматривает изучение школьниками истории философии, культуры речи, а также текстов профессиональной философии. Второй – деятельностно-проблемный – ориентируется на изучение философии не извне, а изнутри.

Технология привлечения детей к философствованию как методу получения знаний, используемая в школах США в контексте программы «Философия для детей», разработанной М. Липманом и его сторонниками, является сегодня наиболее разработанной. Данная программа основывается на ведущих принципах рефлексивного образования, внедрении идей формальной и неформальной логики, критического и комплексного мышления.

„Философия для детей” направлена на оказание детям помощи в актуализации заложенных в них интеллектуальных и духовных потенций, которые в силу различных причин могут угнетаться или остаться невостребованными из-за ограниченности образования.

Выявлено, что в Украине внедрение философствования в школьную практику одним из первых осуществил В. Сухомлинский. Написанные им проблемные сказки, рассказы, притчи, и сегодня могут помочь учителю в развитии у младших школьников навыков критического мышления, повышения их интеллектуальных и нравственных качеств.

В Украине накоплен определенный опыт использования учителями в учебно-воспитательном процессе концептуальных основ „Философии для детей”, начало которой было положено в Соединенных Штатах Америки. Но такие разработки имеют эпизодический, несистематический характер, что затрудняет изучение его целесообразности, ограничивает возможности осуществления квалифицированной оценки.

Ключевые слова: мыслительные умения, начальная школа, учебный процесс, Соединенные Штаты Америки, сократовский диалог, сообщество исследователей, „Философия для детей”, философствование.

SUMARY

Ivanchuk H.P. “Philosophy for children in the context of primary education of the USA” – Manuscript.

The dissertation on receiving the scientific degree of the candidate of pedagogical sciences on speciality 13.00.01. general pedagogics and history of pedagogics. – Zhytomyr State University named after Ivan Franko, Zhytomyr, 2008.

The dissertation considers the problem of inculcation the course “Philosophy of children” worked out by the group of investigators under leadership of M.Lipman in the educational process of preschool education in the USA.

It surveys also the essence of main Philosophical streams and their Influence on forming and developing the child’s personality. It characterizes “Philosophy for children” as the model of reflexive education defines its technology and its main blocks (philosophically enriched stories and conversion of the class into researching community. Special attention is given to outlining the main thinking skills and habits of forming of which the program “Philosophy for children” is aimed the ways of its realization in educational process “Socrates dialogue”. It points out the main features of inculcating “Philosophy for children” on the territory of Ukraine.

Key words: thinking skills, educational process, primary school, Socrates dialogue , researching community, the United States of America, Philosophy for children, philosophizing.